

Bio-etički i eko-teološki poticaji za zaštitu okoliša i života

SUZANA VULETIĆ,
LUKA TOMAŠEVIĆ*

UDK: 17:502.5
Prethodno priopćenje
Primljeno:
27. travnja 2014.
Prihvaćeno:
30. rujna 2014.

* Doc. dr. sc. Suzana Vuletić,
Katolički bogoslovni fakultet
u Đakovu, Sveučilišta
Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku, P. Preradovića 17,
31400 Đakovo, Hrvatska,
suzanavuletic007@gmail.com

Red. prof. dr. sc. Luka
Tomašević, Katolički
bogoslovni fakultet u Splitu,
Sveučilište u Splitu,
Zrinsko-frankopanska 19,
21000 Split, Hrvatska,
ltomasevic@kbf-st.hr

Sažetak: *Biotehnološkim ovladavanjem prirode, suvremeni je čovjek despotski preuzeo dominirajuću ulogu nad stvorenim ambijentom, ne poštujući njegove intrinzične zakonitosti izvorne stvorenosti, ograničenosti prirodnih izvora i ne/mogućnosti njihova obnavljanja.*

Poticaj bioetičkom diskursu dolazi s činjenicama globalnoga pogoršavanja uvjeta života na Zemlji, dosadašnjim postignućima znanosti i mogućnostima tehnike, osobito u bio-tehnologijama i gen-tehnologijama te porastom svijesti o njihovim mogućim i/racionalnim posljedicama.

Biotehnologija, bioindustrija i bioekonomija industrijskoga društva razvijaju svjetsku trgovinu prirodnim resursima na osnovi instrumentalnoga vrjednovanja prirode pragmatičnim interesima koji se ne obaziru na etičke imperATIVE. Kao posljedica čovjekove agresije na biosferu nastaje ekološka degradacija.

Problemi ugrožavanja okoliša i života prerasli su od lokalnih u globalne probleme; od znanstvenih i tehničkih u etičke probleme; od segmentarnih ekoloških i bioetičkih u kompleksan bioetički problem očuvanja te kontrole života i smrti na planetu.

Budući da suvremena znanost, vođena pluralističkim etičkim paradigmama, ne može dati univerzalno zadovoljavajući odgovor na taj izazov, potrebni su interdisciplinarni i multidisciplinarni pristupi koji polaze od bioetičkih načela. U buđenju etičke ekološke svijesti, ističe se ekološka nadležnost okolišne bioetike, koja je značajno obogaćena intervencijama kršćanskoga crkvenog Učiteljstva, koje je kreiralo novi pojam teologije stvaranja, ekoteologije.

Sintezom ekološke bioetike i ekoteologije ističu se bio-etički i eko-teološki poticaji za ekološkom zaštitom i odgovornošću načelom opreza, paradigmom održivoga razvoja i bioetičkom ekumenom.

Ključne riječi: ekološka/okolišna bioetika, ekoteologija, ekologija, biotehnologija, ekološki rizici, »antropologija razaranja«, etički modeli, doprinos kršćanskoga crkvenog Učiteljstva, moralna odgovornost, »održivi razvoj«, načelo opreza, bioetička ekumena.

Uvod

Već od samih početaka zapadne misli čovjek je bio smatran *istražiteljem* prirode koji je proučavao njezine dinamičke procese, manifestacije i poveznice između uzroka i posljedica.

Čovjek antičkog vremena se smatrao dijelom kozmosa, bio je intimno povezan sa zakonima prirode, ali ne da bi se njome upravljalo i dominiralo, već da bi se upoznao i prihvatilo njezina pravila i zakone, te prema tome uskladilo i ponašanje.

Moderna odbacuje antičku kozmološku univerzalnost, kao i onu božansku koja je carevala u srednjem vijeku. Razum počinje dominirati čitavom stvarnošću, a priroda postaje objekt znanstvenoga istraživanja u rukama racionalnoga čovjeka. Čovjek postaje nadmoćan prirodi i nameće joj svoju volju, svoja pravila, mijenja je i usmjerava. Taj će stav svoj vrhunac doživjeti u pozitivizmu, krajem osamnaestog stoljeća, što će čovjeku uliti povjerenje da ima potpunu dominaciju i moć nad prirodom. U takvom odnosu brzo se zaboravilo na etičku odgovornost.

Dvadeseto stoljeće obilježeno je podređenošću sveukupne stvorene stvarnosti čovjeku i njegovu biotehnološkom ovladavanju prirodom. On je despotski preuzeo dominirajuću ulogu nad stvorenim ambijentom, ne poštujući njegove intrinzične zakonitosti izvorne stvorenosti, ograničenosti prirodnih izvora i nemogućnosti njihova obnavljanja.¹

Takav čovjek, previše naklonjen hedonizmu, konzumizmu i profitabilizmu, ostaje indiferentan na ekološku štetu koja iz takva odnošenja proizlazi. Rezultat navedenoga pojava je *ekološke krize* koja nastaje kao sveopća posljedica krize morala čovjeka koji je danas, više nego ikada u povijesti, u mogućnosti izraziti svoje znanje, kreativnost, vještine i svoju slobodu. Upravo tu slobodu mnogi krivo interpretiraju kao neograničenu moć civilizacijskoga razvoja, zaboravljajući pritom odgovornost, a posljedice takva izrabljivanja slobode očituju se na čitavoj ekološkoj ekumeni.

Moderno društvo definiralo je odnos prema prirodi kao materijalnoj osnovi čovjekova prosperiteta. Time je priroda, »obezbožena, bezduhovljena, obestvorena i

¹ Potrošnja fosilnih goriva porasla je pet puta u zadnjih četrdeset godina; potrošnja vode je udvostručena; potrošnja drva je 40% veća; ulov morskih riba je četverostručan, a potrošnja umjetnih goriva upeterostručena. Usp. V. GLAVAC, *Uvod u globalnu ekologiju*, Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša i Hrvatske šume, Zagreb, 2000., str. 211.

obesmislena«. Tomu se nadodaje njena despiritualiziranost, dematerijaliziranost i obezvrijeđenost.

Moderni svijet stvorio je svoje simbole napretka koji ignoriraju transcendentnost, a afirmiraju imanentnost života (živjeti samo sada i ovdje). Ukida se svetost života, a uspostavlja svetost stvari. Sukladno tomu, njemački društveni istraživač Max Weber smatra da nije samo priroda, nego i sav predmoderni svijet »odčaran«. ² Takav odnos ima potencijala za vlastitim samouništenjem pa se novonastalo društveno stanje naziva »društvom rizika«. ³

Mnogi doživljavaju istinitom tvrdnju kojom »živimo u vremenu u kojem postaje očito da se priroda nije samo prevarila kad se prepustila čovjeku, nego da je time izvršila atentat i na samu sebe«. ⁴ Čovjek istovremeno razara i su-stvara i u tom diskursu susreće se termin »antropologija razaranja«. Ona kreira nesigurnu sudbinu prirodnog okoliša, stavljajući u pitanje, ne samo prirodnu ravnotežu, nego i sam opstanak Zemlje. Čini se kako je istrebljeno i samo »Edensko drvo spoznaje dobra i zla« u novim biološkim okolnostima. Pokidano je lišće spoznaje dobra, a lišće spoznaje zla, uvenulo je u neodrživim ambijentalnim uvjetima. A sa sudbinom okoliša, nesigurna je i sudbina čovjeka, jer je on s njim nerazdvojno egzistencijalno uvjetovan, umrežen i povezan.

Naša zemlja jasno pokazuje svoje rane, upozoravaju i teolozi, dok poznati ekonomist, Serge Latouche, čak tvrdi da je najveći krivac naš »socijalni razvoj« i naziva ga »izvorom zla«. ⁵ Konrad Lorenz u svom djelu, *Osam smrtnih grijeha civiliziranog čovječanstva*, na drugo mjesto s pravom stavlja opustošenje životnog prostora i problem zagađivanja i uništavanja okoliša, koji prepoznaje u čovjekovoj neodgovornosti, jer uništavajući prirodu čovjek uništava i sama sebe. Čak tvrdi da će čovjek toga postati svjestan tek kad osjeti katastrofalne posljedice svojeg ponašanja. ⁶

Neki bioetičari čak upotrebljavaju izraz »agricidio« ⁷ kako bi označili posljedice ekološke kontaminacije čovjekovog manipulacijskog iskorištavanja okoliša. Njega

² Usp. I. CIFRIĆ, *Bioetička ekumena. Odgovornost za život susvijeta*, Pergamena, Zagreb, 2007., str. 37.; 11.

³ Istina je da je »napredak svojevrсна povijest rizika«, ali svoju kulturu nazivati kulturom rizika na račun prirode koja plaća danak, ekološki je i moralno neprihvatljivo. Usp. R. KALANJ, *Moderno društvo i izazovi razvoja*, Biblioteka časopisa Razvoj i okoliš, Zagreb, 1994., str. 129.

⁴ I. KOPREK, Ekološka kriza – izazov praktičnoj filozofiji, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku FTI DI, Zagreb, 1991., str. 53.

⁵ S. LATOUCHE, *Petit traité de la décroissance sereine*, Mille et Une Nuits, Paris, 2007., str. 77.

⁶ Usp. K. LORENZ, *Osam smrtnih grijeha civiliziranog čovječanstva*, u: *Treći program hrvatskog radija* 36 (1992.), str. 122.

⁷ Podrazumijevajući pod tim istoznačnost sa suicidom i genocidom. Usp. M. W. FOX, *Agricide: the hidden farm and food crisis that affects us all*, Krieger Publishing Co., Malabar, 1996.

u velikoj mjeri kreira biotehnoška intervencija u sve prirodne pore. Tehnika je uspješna prodrijeti u sve prirodne elemente i sva bića te s njima manipulira i upotrebljavaju ih prema svome nahodanju. »Razvoj tehnike i tehnologije postavio je pred čovjeka važno pitanje kako obraniti prirodu i sebe samoga od negativnih posljedica tehničkog i tehnološkog napretka?«⁸ Istina, naše razdoblje je uz pomoć tehnike stvorilo mogućnosti za bolji i ljudski kvalitetniji život na mnogim područjima. Međutim, toliko željkovani razvoj i napredak se pretvorio u nešto ubojitoga, razarajućega i zastrašujućega. Sve što je ranije bila želja, danas je postalo stvarna ili potencijalna opasnost, globalni rizik i opasnost. Iako nam je taj razvoj poboljšao uvjete života, s druge strane je napravio cijeli niz problema povezanih s opstankom našega planeta. Industrijska civilizacija i cjelokupni projekt post moderne, našli su se ne više u prirodi, nego nasuprot prirodi.

Poticaaj bioetičkom diskursu dolazi s činjenicama globalnoga pogoršavanja uvjeta života na Zemlji, dosadašnjim postignućima i mogućnostima znanosti i tehnike, osobito u bio i gen-tehnologijama te porašću svijesti o njihovim mogućim ireverzibilnim posljedicama primjenom biotehnoških dostignuća.

Danas je biotehnologija toliko snažna da stvara vlastiti svijet biotehnoških firmi i patenata genetičkog razvoja.⁹ Njima se omogućava promjena prirodnog poretka života uvođenjem genetički modificiranih organizama u prirodu. Čovjek stvara nove vrste, nove hibride, nove kemijske spojeve kojima pokušava natprirodno povećavati prinose biljnog i životinjskog svijeta. Genetska intervencija nosi još nama nepoznate rizike pa sa stajališta prosuđivanja ljudskih perspektiva i perspektiva života izaziva i moralne dileme.

Biotehnologija, bioindustrija i bioekonomija industrijskog društva razvijaju svjetsku trgovinu prirodnim resursima na osnovi instrumentalnog vrednovanja prirode¹⁰ pragmatičnim interesima. U praksi potrošačkog društva nestaje etičkih imperativa. Pritom priroda postaje elementom trgovinskog sustava. To je ujedno i najniža toč-

⁸ M. MEŠTROV, *Ekologija – zaštita okoliša – sadržaj i domet*, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku FTI DI, Zagreb, 1991., str. 13-28. Ovdje: str. 20.

⁹ Biotehnologija je trenutno vrlo atraktivno područje znanstvenog istraživanja. Primijenjena na mikroorganizme, transgene biljke i životinje, čovječanstvu nastoji ponuditi nadu u prestanak gladi i zaštitu okoliša kroz: poboljšanje otpornosti biljaka i životinja prema štetnicima; unapređenje proizvodnje i kakvoće usjeva; nove industrijske uporabe modificiranih usjeva; čišćenje zagađenih lokacija pomoću mikroorganizama.

¹⁰ I. CIFRIĆ, *Bios i etos – okoliš u bioetičkoj paradigmi*, u: A. ČOVIĆ (ur.), *Izazovi bioetike*, Zbornik radova, Pergamena, Zagreb, 2000., str. 175.

ka do koje je čovjek pao u svome odnosu prema prirodi, u kojoj je postao «trgovac prirodom».¹¹

Razmišljanje o odnosu čovjeka prema stvorenju i prirodi, njemački teolog, J. Moltmann započinje spoznajom i tvrdnjom kako je današnje stanje označeno ekološkom krizom cjelokupne znanstveno-tehničke civilizacije i iscrpljenošću prirode, čiji je uzrok čovjek.¹² Time konstatiramo da je ekološka degradacija prvenstveni rezultat čovjekove agresije na biosferu. Ona proistječe iz krivih odnosa čovjeka prema prirodi: iz krivog uvjerenja o neiscrpivosti prirodnih resursa, logike profita prema kojoj se minimalnim ulaganjima nastoji izvući i iscrpiti što više zemljinih potencijala, svjetske energetske politike koja ne vodi dovoljno obzira o iscrpnosti i ekvilibriranosti...¹³

Suvremeni čovjek više ne preoblikuje samo prirodu, nego je i konstruira scijentističkom metafizikom »koja je svu stvarnost, sav bitak, pretvorila u puki materijal, u puku količinu, u puku kvantitetu za raspolaganje i konstruiranje. Scijentistička je metafizika u biti nihilistička metafizika koja sve ubija i ništi, koja sve pretvara u puko sredstvo svoje moći. Scijentistička metafizika čini nemogućom bilo kakvu normativnu etiku, bilo kakvu normu ili vrijednost koja bi bila za nas mjerodavna. U scijentističkoj metafizici sve što postoji, tj. sva bića, pretvorena su u funkcije, a svi međuljudski odnosi pretvaraju se u puke tehničke odnose. Danas nas ne zanima čovjek kao on, kao nesvedivo biće, nego kao funkcija u sistemu.«¹⁴

Kao posljedicu, glavnim problemom ekološke etike predstavljaju: nesklad između društva i velikoga povećanja stanovništva, uporaba nenadomjestivih zaliha, osiromašenje prirodnoga okoliša, smanjivanje obnovljivih i neobnovljivih zaliha i ekološka ignorancija.

Problemi ugrožavanja okoliša i života prerasli su od lokalnih u globalne probleme; od znanstvenih i tehničkih u etičke probleme; od segmentarnih ekoloških i

¹¹ Lošinjska deklaracija o biotičkom suverenitetu, br. 4. Dostupna na: http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/zelenaakcija.production/zelena_akcija/document_translations/562/doc_files/original/losinjsk_deklaracija.pdf?1270311129 (stranica konzultirana 31.3.2014.)

¹² Usp. J. MOLTSMANN, *Gott in der Schöpfung. Ökologische Schöpfungslehre*, Güterloh, München, 1985.

¹³ Za detaljniji pristup tematici, upućujemo na vrijedan izvor: H. GÜNTHER BÄCHLER, U. OSWALD SPRING, J. MESJASZ i dr., *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*, Springer, Berlin – Heidelberg – New York, Springer, 2009.

¹⁴ Usp. M. BABIĆ, Čovjekov odnos prema svom tijelu kao odnos prema prirodi, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 65.-66.

bioetičkih u kompleksan bioetički problem očuvanja i kontrole života i smrti na planetu. Ekološki problemi od pojedinačnih postaju globalni i kompleksniji pa suvremena znanost ne može dati zadovoljavajući odgovor na taj izazov i brojna retorička pitanja koja iz njega proizlaze: Tko je odgovoran za ekološku degradaciju: globalna ekonomija? Kapitalistička politika? Utilitaristička ideologija? Neskрупulozni nezasićeni konzumerizam i hedonizam moderne civilizacije? Tko je mjerodavan i dovoljno autoritativan spasiti ovu situaciju? Kojim znanstvenim / političkim / ekonomskim mjerama? Pripada li to na kolektivnu ili individualnu odgovornost?

Legitimiranje primjene uporabljivoga i raspoloživoga znanja znanstvenih i tehničkih postignuća u praksi, bez kritičkoga propitivanja kriterija etičnosti, odnosno primjene orijentacijskoga znanja, postaje upitno i rizično za čovjeka i za život u prirodi.¹⁵ Većina toga što je čovjek do sada napravio, izgradio, sastavio, dokučio, imalo je za cilj pobijediti prirodu, ovladati prirodom, iskoristiti prirodu, obogatiti se na njoj, zaštititi se od nje, odnosno od njezinih »hirova«. Sada je »došlo vrijeme da se prirodu štiti od čovjeka kako bi se u njoj i dalje moglo živjeti. Čovjeku su bile potrebne tisuće godina da nauči gospodariti prirodom, da podigne zemlju, sada je došlo vrijeme da zagospodari vlastitim gospodarenjem«¹⁶ pred ekološkim rizicima i opasnostima.

Ekološki rizici i opasnosti

U bioetičkom diskursu često se uočava da se naš svijet prezentira »svijetom rizika«, kao i »vizijom uznemirujuće budućnosti«. ¹⁷ Ona je započela kada je čovjek u pred/industrijskom razdoblju počeo mijenjati sklad prirode: industrijskom revolucijom, ekspanzijom tehničkoga i tehnološkoga znanja, napose zapaženog u razdoblju oporavka od posljedica razaranja II. svjetskog rata. Naime, krajem šezdesetih godina je započeo ogromni ekonomski rast, ali i populacijski *boom*. San o neograničenom rastu i razvoju s početka 60-ih godina zamjenjuje razmišljanje

¹⁵ I. CIFRIĆ, *Bioetička ekumena. Odgovornost za život susvijeta*, str. 29.; 51.

¹⁶ Izjava pape Pavla VI. u: L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika kao etika odgovornosti građanskog društva*, u: *Filozofska istraživanja* 21 (83) (2001.) 4, str. 587.

¹⁷ Objavljena Milenijska procjena ekosustava (Millenium Ecosystems Assesment) ukazuje na činjenicu kako je suvremeni čovjek potrošio prirodne resurse, a time i izmijenio sliku stvarnoga svijeta u posljednjih pedesetak godina, više nego u bilo kojem periodu razvoja ljudskog društva, izazivajući ozbiljne prijetnje iscrpljenošću prirodnih resursa. Tu su analizu potvrdile brojne eminentne institucije poput Organizacije Ujedinjenih naroda (UN) i njihovih Programa za zaštitu okoliša (United Nation Enviromental Program – ENEP). Usp. THE STATE OF THE WORLD, *United Nation Development Program*, 1998. Dostupno na stranici: <http://www.undp.org/content/undp/en/home.html> (stranica konzultirana 31.3.2014.)

o problemima i šteti koju nanosi takav razvoj. Pravi nesklad i narušavanje prirode izazvala je urbana revolucija Zapada. Pretjerani razvoj industrije, ogromni gradovi i veliko trošenje energije, golemi otpadci i velike količine ispušnih plinova narušavaju atmosferu i guše okolinu tako da dolazi do višestrukih promjena.¹⁸ Od tada se intenzivnije mijenja sustav atmosfere, vode, tla, biljaka i životinjskih zajednica. Tehnološkom intervencijom, zemlja je postala opasno ugrožena neograničenom eksploatacijom prirodnih resursa, trošenjem fosilnih sirovina, iscrpljivanjem zemlje, probojem ozonskog omotača, kiselim kišama, efektom staklenika, topljenjem ledenjaka.

Danas se glavnim uzrocima poremećaja u okolišu smatraju: osiromašenje biološke raznolikosti ili bioraznolikosti, postupno onečišćenje zraka, vode i tla te neproporcionalan demografski razvoj u odnosu na raspoložive resurse.¹⁹

Talijanska docentica ambijentalne politike, Giuliana Martirani, uspoređuje današnji ekološki rizik s biblijskim izvještajem o egipatskim pošastima.²⁰ Egipatske pošasti daju se promatrati očima arogantnoga svijeta (egipatskoga faraona). U tim pošastima uključena su četiri ključna elementa za naše preživljavanje: voda, zemlja, zrak i vatra. Ove osnovne potrebe izložene su značajnim promjenama.

Voda kao prva pošast, u alegoriji egipatskih krvavih voda, uočava se zagađenjem i nedostatkom vode, dok se ukupna količina oborina drastično smanjuje.

Zemlja, kao druga pošast, obilježena je poremećenim ekvilibrijem ekološke piramide, (genetički modificirani organizmi, transgenetička hrana...).

Zrak je zagađen ispušnim plinovima, povećanom razinom smoga...

Vatra, koja zahvaća sve veće i veće površine tijekom ljetne sezone, zbog klimatske suše enormno se brzo širi i uništava velike površine.

Klimatske promjene sve su intenzivnije i nepovoljnije:²¹

- *Zagađenje zraka*: plinovi u zraku uzrokuju promjene u atmosferi pa dolazi do tzv. efekta staklenika – izgaranjem fosilnih goriva koji doprinose ukupnom zagrijavanju zemljine kugle i potiču opasnost globalnoga zatopljenja. Ultravioletne zrake narušavaju atmosferski ozon koji štiti zemlju. Posljedično se javlja opasnost od

¹⁸ Usp. M. MEŠTROV, *Ekologija – zaštita okoliša – sadržaj i domet*, str 13-29.

¹⁹ Usp. M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 388.

²⁰ G. MARTIRANI, *Dal diluvio all'arcobaleno. »È cosa buona«: il giusto equilibrio*, u: G. L. BRENA (ur.), *Etica pubblica ed ecologia*, Messaggero di Sant'Antonio, Padova, 2005., str. 11-46.

²¹ Usp. M. JOŠT, *Proizvodnja hrane i bioetika*, u: A. ČOVIĆ (ur.), *Izazovi bioetike*, Zbornik radova, Pergamena, Zagreb, 2000., str. 320.-321.

- prirodnih katastrofa i sveopćega klimatskog pogoršanja (učestali uragani, cikloni, tsunamiji, pustinjske ekspanzije, povišenje razine mora, snažni potresi²²...).
- *Zagađenje podzemnih voda*: do posebnog oblika promjena u biosferi dolazi zbog onečišćenja industrijskim otpadom, unošenje organskih visoko-molekularnih tvari u vodene sisteme: metali, kiseline, baze, soli, biocidi, pesticidi, nitrati, nitriti i selen, plastičnim materijama, radioaktivnim otpadom... Utjecaj mutagenih i karcinogenih supstanci, koji se unose u sve vodene i kopnene ekosisteme, imaju drastičan odraz i na ljudsko zdravlje i vodeni životinjski svijet.
 - *Degradacija tla*: pojačana ekološka i vodena erozija tla kao posljedica niskog sadržaja organske tvari u tlu, nadalje zakiseljavanje tla prouzročeno mineralnim gnojivima i kiselim kišama praćeno toksičnošću slobodnih Al+++ iona, zaslanjivanje tla prouzrokovano navodnjavanjem, zagađenje tla teškim metalima, umanjena mikrobiološka aktivnost tla. Prijeti i dominacija urbano-industrijskoga okoliša koji okoliš svodi na funkcionalni objekt resursa
 - *Narušavanje genetske različitosti*: mijenjaju se biocenološka svojstva do potpunoga poremećaja. Globalnim klimatskim promjenama smanjuje se broj živih vrsta, smanjuje se biološka raznolikost/biodiverzitet.²³ Dosadašnji gubitci vrsta procjenjuju se na oko 70% od svih vrsta (3.500), što ukazuje na genetsku eroziju. Kisele kiše uzrokuju masovna sušenja biljaka, lišaja i četinjaka. Razvija se i biokriminal: lovci i trgovci genetskim materijalom biljnih i životinjskih vrsta.

Globalno pogoršanje okoliša potvrđuje da se tendencijski pogoršavaju uvjeti života na Zemlji, čime se dugoročno ugrožava opstanak mnogih živih vrsta i samoga čovjeka. Znanstvena istraživanja i znanstvene spoznaje izmiču kontroli znanstvenika. Sve je to ulilo strah zbog moguće alteracije biosfere i ekosustava od strane čovjeka.

»Sav talog prošlosti, koji u sebi sadržava utрку u nuklearnom naoružanju, biološkim istraživanju bez izvanjske kontrole, korištenje pesticida i herbicida bez ograničenja u poljoprivredi, današnjem čovjeku dolazi na naplatu... No, ako se nastavi ovim stopama, pitanje je što će ostati od života i okoliša za buduće generacije? Bioetika svojim kontekstima daje ozbiljna upozorenja, ali i rješavajuća usmjerenja.«²⁴

²² Samo u nekoliko godina zemlja je doživjela zastrašujuća razaranja: tsunami 2004. godine, potom ogromni potres u Pakistanu. Slijedio je uragan Katrina koji je poplavio New Orleans (Louisiana-SAD), potom ciklon Nargis koji je opustošio Irrawaddy u Mynamaru i usmrtio tisuće ljudi. Uslijedio je potres u Sichuanu u Kini, dok su u Australiji uslijedili ogromni požari, pa sve do potresa u Italiji koji je razorio stari grad Aquilu i tsunamija u Japanu koji je opustošio cijelo jedno područje i uništio nuklearno postrojenje u Fukushima, a zagađenjem zaprijetio cijelom Istoku sve do obala Amerike.

²³ Pod tim podrazumijevamo: raznolikost eko-sustava, raznolikost vrsta i genetičku raznolikost.

²⁴ T. MATULIĆ, *Oblikovanje identiteta bioetičke discipline*, Glas Koncila, Zagreb, 2006., str. 102.

Porast znanstveno-tehničke moći, kako nad izvanljudskom prirodom, tako i nad samom ljudskom naravi, kvalitetno drugačije određuje ljudsko djelovanje koje zahtijeva etičku odgovornost.

Priroda je autonomna u odnosu na čovjeka, može nastaviti svoj život i opstati i bez čovjeka, ali čovjek bez prirode ne može. Ako iscrpimo ekološke resurse, morat ćemo ponovno moliti da nas Bog »čudesno« nahrani u pustinji opustošenoga planeta. Dok još zastrašujuće djeluju upozorenja novinara znanstvenih revija o prirodi koji tvrde da »u svijetu koji je postao duhovna pustinja, mi već za doručak jedemo apokalipsu.«²⁵ Stoga je zaštita okoliša danas svakako postala nužan korak spašavanja čovjeka i zemlje, zbog nesagledivosti posljedica, nepovratnosti učinaka i mogućnosti katastrofalnih posljedica. Tu je ulogu prepoznala ambijentalna, odnosno, okolišna bioetika.

Ekološka nadležnost okolišne bioetike

Ekspanzija znanosti i tehnike, i s tim povezano uvećavanje čovjekove moći, nije uzrokovalo samo duboke promjene u prirodi, nego je postala i apel za promjenu čovjekove svijesti, njegovih temeljnih stavova prema svijetu, budućnosti i vlastitoj odgovornosti, na što su apelirali mnogi.

Njemački liječnik i misionar Albert Schweitzer obrazložio je svoju etiku pozivajući se na strahopoštovanje pred životom. Prema Schweitzerovu shvaćanju potrebno je načelom strahopoštovanja utemeljiti i čovjekovu odgovornost prema životu. Poštivanje života apsolutno je i bez iznimke, jer život je svetinja. Život, i to život svakoga i svih, svega što je živo, ima za čovjeka zapovjedni značaj.²⁶

Filozof Hans Jonas posebno se interesirao za pitanja ekološke etike, uočavajući slabost prirode da se obrani od tehničke intervencije čovjeka. On je unio u suvremenu etičku svijest, pojam odgovornosti, svojim djelom *Princip odgovornosti*.²⁷ Jonas uvodi novi kategorički imperativ koji glasi: »Djeluj tako da učinci tvojih čina ne budu razarajući za buduću mogućnost ovakvog života«; ili: »Ne uništavaj uvjete za beskonačni nastavak čovječanstva na zemlji!« Zahtjev za primanjem, prihvaćanjem, čuvanjem i njegovanjem života u najširem smislu riječi predstavlja imperativ

²⁵ N. ABADŽIĆ, Antologija ekologizma, u: *Fondeko svijet. Naučno popularna revija o prirodi, čovjeku i ekologiji* 36 (2013.) XVII., str. 15.

²⁶ Usp. A. SCHWEITZER, *Out of my Life and Thought*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1998.

²⁷ Usp. H. JONAS, *Das Prinzip Verantwortung*, Suhrkamp, Frankfurt, 1989. Dostupan je i prijevod S. NOVAKOV (prev.), *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

odgovornosti. Domet pojma odgovornosti raste sa znanstveno-tehničkom moći i napretkom. Dužnost odgovornosti mora ići paralelno s našim dosegom moći.

Iz tih se razloga tražila nova filozofija koja bi znanost uvela u njezine prave granice, te ukazala na neispravnosti i nametnula joj etička ograničenja preko kojih čovjek ne smije ići. Tako se pojavila potreba za novom znanošću preživljavanja, nazvanom bioetika, koja bi mogla povratiti narušeni ekvilibrij između čovjeka i prirode kao vrsta orijentativne znanosti.

Bioetika je nastala na poticaj negativnih i neželjenih učinaka na polju prirodnih znanosti. Problemi povezani s opasnostima od samouništenja, s totalnim zagađenjem okoliša, s nesagledivim posljedicama tehničkoga napretka, samo su neki negativni vidovi prirodno-znanstvenoga napretka koji su bitno doprinijeli nastanku bioetičke discipline.²⁸

Sam utemeljitelj bioetike, onkolog, V. R. Potter, želio je čovjeka i njegov život postaviti u široki globalni kontekst čitava okruženja na zemlji, jer je uočio da postoji uska povezanost između čovjeka i svijeta, tj. njegova okoliša.²⁹ Upravo od toga odnosa ovisi naše preživljavanje.

Bioetika je pozvana od samih svojih početaka da se zauzme za buđenje ekološke svijesti.³⁰ Ekološka se bioetika zalaže da čovjek napusti liberalnu etiku i preuzme etiku odgovornosti za sve stvoreno. Ona mora postati etika života i odgovornosti s obzirom na ambijent, ekologiju i ekosustave.

Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost naspram svih oblika života koji postoje u svijetu. Paradigma ambijentalne bioetike sadrži tri važna aspekta: uvažavanje drukčijega vrjednovanja sadašnjih okolnosti opstanka života; proširenje čovjekove odgovornosti na živi i neživi svijet, te anticipiranje pitanja nekih budućih okolnosti.

Unutar etičkih smjernica ekologije, susrećemo se s različitim postavkama i polazištima. Na jednoj su strani oni koji su protiv moraliziranja ekologije, na drugoj su pak strani oni koji tvrde da je u znanstveno-tehničkoj civilizaciji eko-etika od nezaobilazne važnosti. Spektar je ovih polazišta još širi ako se uzme u obzir razlikovanje između jedne »plitke« i jedne »duboke« ekologije. Cilj bi plitke ekologije bio: opće zdravlje i blagostanje. Najviša bi pak ekološka norma duboke ekologija bila: očuvanje vitalnih potreba svega života. Drugi o toj distinkciji govore podje-

²⁸ Usp. T. MATULIĆ, *Oblikovanje identiteta bioetičke discipline*, str. 125.

²⁹ Za detaljniji pristup upućujemo na I. RINČIĆ, A. MUZUR, *Fritz Jahr* i rađanje europske bioetike, Zagreb, Pergamena, 2012.

³⁰ Usp. G. RUSSO (ur.), *Bioetica ambientale*, Elle Di Ci, Torino, 1998., str. 5.-17.

lom klasičnih i modernih eko-etika.³¹ Obično se pod klasične pozicije eko-etike ubrajaju biocentrizam,³² patocentrizam³³ i holizam³⁴ te iz tih pozicija, miješani oblici, poput ekocentrizma³⁵ i ekofeminizma.³⁶ Svi do sada predstavljeni pokušaji eko-etike imaju zajedničku ideju kritičkog odbijanja naglašeno antropocentričkih etika.³⁷ Zagovaratelji radikalnoga antropocentrizma u filozofskoj eko-etici ustaju protiv biocentrizma u kojem prepoznaju ugrožavanje i rušenje zapadne tradicije, u kojoj ima prednost osoba i znanstveno-tehnička racionalnost. Biologizam je za njih primitivizam, misticizam, fatalizam, neprijatelj naspram znanosti te, u konačnici, nekritička metafizika.³⁸ Dok biocentrične teorije naglašavaju prava prirode koja imaju moralnu vrijednost, antiantropocentrične teorije naglašavaju intrinzičnu vrijednost čitava prirodnog svijeta, a čovjeku predstoji da prepozna te vrijednosti i poštuje ih.³⁹ Suvremeni bioetički diskurs proširuje razumijevanje života i okoliša od klasičnog sadržaja i disciplina bioetike na njezine prave dimenzije. Bioetička paradigma postaje paradigma života u kojoj se prava svakog života moraju nužno uvažavati kao osnovna čovjekova prava.⁴⁰

³¹ Usp. I. KOPREK, Ekološka etika, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 32.

³² Takva etika nalaže ponašanje koje sa strapoštovanjem pristupa svemu živom i izbjegava sve ono što život prezire ili uništava.

³³ Patocentrika se odnosi samo na specifično životni, djelomični aspekt života, na patnju. Prema toj viziji, čovjekovo bi ambijentalno djelovanje trebalo uzeti u obzir ne samo drugoga čovjeka, nego i prirodne entitete koji mogu osjetiti bol.

³⁴ Holizam pokušava prirodu vrjednovati ne samo izolirano, nego su-misliti čovjeka u prirodi. Takva duboka ekologija revidira novovjekovno podvajanje svijeta i donosi holističku nadu da se u teoretskom kontekstu čovjek i priroda dovedu do jedinstva.

³⁵ Pristaše ekocentrizma smatraju da svako stvoreno biće ima svoju vlastitu dobrotu i dobrobit koji pridonose svekolikom stvorenju. Njihova intrinzična vrijednost povlači našu odgovornost i dužnost da ih poštuju u svim njihovim aspektima.

³⁶ Ekofeminizam naglašava tezu da su patrijarhalno muškarci dominirali nad ženama, a čovjek nad prirodom. Tu polazi od personifikacije imenice, Zemlje, sa ženom. Oni tvrde kako je androcentizam kriv za ambijentalnu krizu.

³⁷ Antropocentrizam zauzima mišljenje koje stavlja čovjeka u središte svega stvorenoga, a samim time i sve stvoreno da njemu služi. Prema ovoj tezi, samo su osobe, ciljevi po sebi, sva pak druga bića tek su stvari i sredstva. U tom smislu, radikalni antropocentri drže da je zaštitu životinja i biljaka moguće utemeljiti samo antropološki. Ne postoji, dakako, nikakva dužnost koja po sebi treba štititi biljke i životinje.

³⁸ Usp. I. KOPREK, Ekološka etika, str. 37.

³⁹ Usp. E. SGRECCIA, *Manuale di Bioetica, Aspetti medico-sociali*, Volume II., Vita e Pensiero, Milano, 2002., str. 612.

⁴⁰ Usp. I. CIFRIĆ, Bios i etos – okoliš u bioetičkoj paradigmi, u: *Filozofska Istraživanja* 71(1998.)4, str. 763-774., ovdje: str. 763.

Tako se rađa pokret dubinske ekologije, koji promovira teze da svako stvoreno biće stoji u međusobnoj relaciji svega stvorenog i svih stvorenja. Označava globalnu viziju svijeta koja promatra čovjeka u harmoniji s prirodom.

Bioetičkoj se nadležnosti pridružuje i kršćanski doprinos crkvenoga Učiteljstva u posvješćivanju moralne odgovornosti za sve stvoreno.

Kršćanski doprinos ekoteologije

Teološka znanost pruža posebno važan prinos ekologiji, kroz prizmu socijalnog nauka Crkve, koji naglašava prirodu kao samostojnu vrednotu, a ne samo njezinu korisnost čovjeku. Iz takvog odnosa, razvijaju se kriteriji kršćanske etike za ophođenje s prirodom, utemeljujući ih na biblijskim postavkama.

Prvih 35 redaka Biblije, započinje izvještajem o stvaranju univerzuma u šest dana (*Post 1, 1 - 2, 4a*).⁴¹ Kao krunu stvaranja, Bog stvara čovjeka. *Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u Edenski vrt da ga obrađuje i čuva.* (*Post 2, 15*). Kršćanska teologija polazi od vjerske istine da je Bog stvoritelj, a da su ljudi i sve što postoji, njegova stvorenja. Čovjeka je Stvoritelj odabrao da se aktivno uključi u proces evolucije i da pomogne njezin daljnji razvoj. Čovjek je suradnički posrednik, predstavnik Božji, povijernik i branitelj (*Post 1, 22 - 28; 2, 19*). Čovjek tako postaje upravitelj stvorenoga.⁴² »Svojim radom i kreativnošću pozvan je humanizirati stvorenu stvarnost oko sebe, dajući joj svoj ljudski pečat i podvrgavajući je sebi, ali ne kao njezin apsolutni gospodar, nego samo kao njezin ureditelj, poštujući Stvoritelja i zakonitosti koje je on u nju upisao.«⁴³ To bi bio pravi smisao njegova »*dominium-a terrae*« prema biblijskoj viziji.

Kršćanstvo nas uči da je Bog stvorio svijet i čovjeka i da je sve stvoreno prepustio čovjekovoj upravi. Bog čovjeku nije dao nikakav radni *program*, nego razum i slobodu da sam pronalazi i slijedi zakone i oblike života. Čovjek je tako dio svijeta, u njemu se otkriva i razvija. Svijet postaje njegov ambijent, tj. kontekst njegove opstojnosti. Time je čovjek postao odgovoran za svoj svijet i za njegovo trajno poboljšanje i pozvan je da ga usavršuje i razvija.⁴⁴

⁴¹ Svjetlost (1. dan); svod za podjelu voda (2. dan), kopno, more i zelenilo (3. dan.), svjetlila nebeska (4. dan); život u moru i u zraku (5. dan.), životinje i čovjeka (6. dan).

⁴² Bog je, stvaratelj, a ako je čovjek njegova slika, onda i on mora biti stvoritelj (*concreator*). Još kad se toj ideji pridoda i augustinska ideja o »trajnom stvaranju«, onda se kršćanska teologija jasno približava evolucionizmu koji čovjeka prvotno gleda kao sustvoritelja u božanskom naumu stvaranja.

⁴³ Đ. HRANIĆ, Kristocentričnost stvorene stvarnosti, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 233.

⁴⁴ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ekološki problem u duhu sv. Franje, u: *Služba Božja* 38(1998.)1, str. 73.-88., ovdje: str. 73.

Teologija će reći da je čovjek »slika Boga« (*imago Dei*), dok ostala priroda, živa i neživa, nosi »tragove Boga« (*vestigia Dei*), dakle i ona ima nešto Božje u sebi, dinamično i kreativno, također na slavu Božju (*Ps* 104). Veliki moralni teolog, Toma Akvinski, svoju teologiju usredotočuje na Boga Stvoritelja. Kao Stvoritelj, Bog je najtješnje povezan sa svojim stvorenjem, tako tijesno da čovjek svojim razumom preko stvorenoga može spoznati Stvoritelja. Jer, u svakom se stvorenju nalazi neki znak sličnosti Bogu, trag Božjega postojanja i slika njegove darežljivosti.⁴⁵ Priroda je jednako Božje stvorenje kao i sve ostalo (*Post* 1, 28).⁴⁶

Iako iz izvještaja o stvaranju uviđamo da je priroda podvrgnuta čovjeku i bez njega nema smisla, čovjek ima zadaću da je razvija, a ne da je uništava. Od trenutka kada je čovjek, zanesen mogućnošću svojih prekoračenja prirodnih ovlasti, sposobnošću tehničkih stvaranja, potisnuo ovu teološku premisu, započeli su narušeni odnosi s prirodom. »Umjesto da vrši ulogu Božjega suradnika u djelu stvaranja, čovjek se stavlja na mjesto Boga te tako na kraju izaziva pobunu prirode koju više tiranizira nego što njome vlada«.⁴⁷ Uzrok takva stanja jest tzv. »antropološka zabluda«.⁴⁸

Izješće o stvaranju pokazuje darovanost svega stvorenoga, koje je povjereno čovjeku da njime vlada u ljubavi koja isključuje sebičnost i pohlepu. Čovjek, međutim, podliježe nerijetko sebičnoj pohlepi i ruši sklad darovanoga svijeta.

Izjava, kojom »vidje Bog da sve što je stvorio, bijaše dobro« (*Post* 1, 1.31), danas je značajno degradirana. Promjena klime, dezertifikacija zemlje, uništavanje okoliša zbog čovjekova nekontroliranog iskorištavanja, pojave novoga razvoja – izazvali su teologe i teologiju da ponovno promisle i progovore o uređenju »kuće Božje«, tj. svega stvorenoga na zemlji. U pitanje je najprije došao *princip autoriteta*, odnosno čovjekove supremacije nad svim stvorenim (antropocentrizam). Tu je i pojavak nove revolucionarne koncepcije ambijenta, zasnovana na biocentrizmu. Upravo pod tim idejama teologija se počela pitati o istinskom Božjemu planu s čovjekom i prema svemu stvorenom.

Ekološko pitanje, kao i jasna svijest da tehnička znanost ne može dati smisao bitku i životu, prisililo je teologiju da preispita svoju antropologiju, kao i odnos čovjeka i Boga (tradicionalna tema ove znanosti), odnose među ljudima (socijalna teologija kao socijalna ekologija) i odnos čovjeka i prirode (fizička ekologija).

⁴⁵ T. AKVINSKI, *Summa contra gentiles*, II, 7.

⁴⁶ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ekologija: izazov kršćanstvu, u: *Socijalna ekologija* 9(2000.)1-2, str. 23.-33.

⁴⁷ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 37.

⁴⁸ J. GRBAC, Smrtonosni učinci »napretka«, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 124.

Ekološka kriza izazvala je teologiju na ozbiljno razmišljanje o odnosu čovjeka i prirode, tako da su se skupa razvijali prigovori kršćanstvu, ali i novo teološko promišljanje. U tom kontekstu se rađa i ekološki pokret, kao i religiozni pristup prirodi.⁴⁹

Mnoge su Crkve uočile probleme, približile se pokretima, nadasve onome o istraživanjima u prirodi. Već je 1960-ih godina u Americi »Vijeće crkava« pokrenulo projekt pod naslovom »*Man and Nature*« i započelo raspravu o štetnostima zadiranja u prirodu.⁵⁰ S početka 1970-ih je i knjiga Rimskog kluba »Granice razvoja«⁵¹ koja upozorava na kolaps prevelikog iskorištavanja zemljinih resursa.

Poticaј ekološkom posvećivanju dolazi velikim dijelom od profesora povijesti na Sveučilištu u Los Angelesu, Lynn White, Jr., koji je početkom sedamdesetih godina svojim člankom »*The Historical Roots of Our Ecological Crisis*,« optužio kršćanstvo da je sa svojom idejom »*dominiuma terrae*« glavni krivac za nastanak krize kroz devastaciju prirode.⁵² Na taj članak reagirao je 1973. godine teolog, Jack Rogers, koji je pokušao stvoriti »odgovarajući teološki model«⁵³ koji bi mogao odgovoriti na izazov i biti usklađen s biblijskim izvješćem o odnosu Boga, čovjeka i prirode, u čemu su ga slijedili i drugi teolozi i teologinje. Rosemary Ruether sa svojim djelom »*New Woman, New Earth*«⁵⁴, zapravo je začetnica feminističke kršćanske ekoteologije. Time smo ušli u područje ekoteologije kao nove teologije koja je zbog različitih motiva došla u žarište zanimanja suvremenog čovjeka, njegove antropologije i teologije.⁵⁵

Sintezom teologije i ekologije, nastaje *ekoteologija* kao nova grana praktične ili konstruktivne teologije koja se usmjerava na međuodnos religije i prirode. Govoreći općenito, ona polazi od pretpostavke da postoji odnos između religije ili duhovnog pogleda i degradacije prirode. Stoga ona kao prvotni cilj ima interakciju između ekoloških vrijednosti, kao što je održivost čovjekove dominacije nad prirodom.

⁴⁹ Usp. G. B. GUZZETTI, E. GENTILI, *Cristianesimo ed ecologia*, Ancora, Milano, 1989., str. 103-111.

⁵⁰ Usp. WORLD COUNCIL OF CHURCHES, W. Granberg-Michaelson, *Redeeming the Creation: The Rio Earth Summit – Challenges for the Churches*, Rio, 1992.

⁵¹ D. H. MEADOWS, D. L. MEADOWS, J. RANDERS, W. BEHRENS, III., *Limits to Growth*, Club of Rome's, *The Limits of development*, New American Library, New York, 1972. Ovaj članak usredotočuje se na usporedbu povijesnih podataka za razdoblje od 1970.-2000. Analiza pokazuje da zadnjih 30 godina rezultira kolapsom globalnog sustava za 21. stoljeće. Za detaljniji pristup upućujem na: http://www.manicore.com/fichiers/Turner_Meadows_vs_historical_data.pdf

⁵² L. WHITE, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, u: *Science*, New Series, 155 (10.3.1967.) 3767., str.1205.

⁵³ J. ROGERS, *Ecological Theology: The Search for an Appropriate Theological Model*, J. H. Kok, Netherlands, 1973.

⁵⁴ R. R. RUETHER, *New Woman, New Earth*, Seabury Press, New York, 1975.

⁵⁵ Usp. T. BERRY, *The Dream of the Earth*, Sierra Club Books, San Francisco, 1998.

Neizostavno je spomenuti i filozofa Arne Naessa i njegovu ideju dubinske ekologije⁵⁶, kao i Jamesa Lovelocka s idejom o zemlji kao *Gaji*, tj. o ideji da je zemlja živući i samoregulirajući entitet.

Dva židovska teologa i filozofa, Joshua Heschel i Martin Buber su znatno pridonijeli razvoju te teologije i u kršćanskom svijetu, ali su inspirirali i židovsku ekoteologiju. I hinduizam se uključio u ekoteologiju preko svojih pisaca Vandane Shive, kao i islam preko Seyyeda Hosseina Nasra.

Ekoteologija se integrira sa ekofilozofijom⁵⁷ i ekofilijom. Pritom je vrlo značajan doprinos australskog filozofa, John Passmore-a, djelom »*Man's Responsibility for Nature*«.⁵⁸

Jedna nova ekoteologija pokazuje se danas nužnom jer se izmijenio naš odnos prema prirodi, a ni ona nije više u svojem »prirodnom« stanju, već je duboko izmijenjena čovjekovim zahvatom u nju. To se na poseban način uočava ekofiličnim pristupom kršćanskih mistika.⁵⁹

Sv. Franjo Asiški, proglašen nebeskim zaštitnikom prijatelja ekologije,⁶⁰ kršćanima je najbolji primjer pravoga i punoga poštivanja integriteta stvorenoga. »Prijatelj siromaha, obljubljen od Božjih stvorenja, sve ih je pozvao – životinje, biljke, prirodne sile, kao i brata sunce i brata mjeseca – da časte i hvale Gospodina. Sve stvoreno ima u sebi svoju vrijednost i treba biti u suglasju sa stvorenim stvarima, imati srca za sve što živi. U svakom obliku postojanja ovozemaljske stvarnosti Franjo je promatrao djelo nevidljivoga Boga Stvoritelja. Svako mu je stvorenje bilo stubom više na putu prema Bogu, objava Božjega veličanstva, izvor hvalospjeva Bogu Ocu. Međutim, svijet za Franju nije jednostavno most do Boga. Svijet je mjesto na kojem slavimo Boga i kuća u kojoj susrećemo Boga«.⁶¹ Franjo Asiški nije nikakav teološki stručnjak ekologije, nego je on jednostavan kršćanin koji nam otkriva, nadahnjuje

⁵⁶ A. NAESS, *Ecology, community and lifestyle*, Cambridge University Press, London, 1989. (1976).

⁵⁷ Jedan od značajnijih filozofa koji je uočio te usmjerio pitanja na filozoski problem bio je Roger S. Gottlieb. Napisao je 14 knjiga o filozofskim, etičkim i ekološkim pitanjima. Najpoznatija mu je bila knjiga: *A Greener Faith: Religious Environmentalism and our Planet's Future*, Oxford University Press, New York, 2006.

⁵⁸ J. PASSMORE, *Man's Responsibility for Nature*, u: *One Hundred Years of Philosophy*, MA: Penguin Books, Baltimore, 1968.

⁵⁹ Ovdje se ograđujemo isticanjem i uskim prikazom samo najznačajnijih predstavnika.

⁶⁰ Ivan Pavao II. već u drugoj godini svoje službe, na molbu katolika aktivno prisutnih u međunarodnoj udruzi *Planning environmental and ecological Institute for quality life*, 29. studenog 1979. g., proglasio je svetoga Franju Asiškoga zaštitnikom pobornika ekologije.

⁶¹ B. VULETA, Škola bratimljenja sa stvorenim, u: *Visovački zbornik* (1997.), str. 517.

i svjedoči kršćanski način radosnoga, brižnoga, puna poštivanja i odgovornoga suživota sa svim stvorenjima.⁶²

Na toj liniji, ističimo i sv. Ignacija Lojolskog koji u meditaciji o stvaranju svijeta potiče da pokušamo vidjeti i ljubiti Boga u svim stvarima!⁶³ On govori o čovjekovoj odgovornosti za sve stvoreno te nas potiče služiti se svim stvorenim dobrima i stvarima, toliko, koliko je razborito i potrebno, i u cjelini gledajući, korisno.

To potom izričito naglašava teolog, filozof, antropolog i geolog, Pierre Teilhard de Chardin, koji u cijelom svijetu gleda božansko ozračje, i ističe da se prema prirodi treba ophoditi s udivljenjem i poštovanjem.⁶⁴ Njegove je ideje potom značajno produbio i širio katolički redovnik i teolog redemptorist, o. Thomas Berry⁶⁵ i filozof, Alfred North Whitehead.

Postavke ekoteologije, ekofilozofije i ekofilije naglašavaju kako bi svaki zahvat u ljudski okoliš trebao biti usmjeravan načelima poštivanja čovjeka i njegova ambijenta, jer se tako poštuje današnje i buduće čovječanstvo. Tu moralnu dužnost da čovjek sačuva zdrav ambijent dalje se proglašava kroz dokumente socijalnog nauka.

Socijalna doktrina Katoličke Crkve posvetila je dosta svojih promišljanja ambijentalnoj bioetici.⁶⁶ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*⁶⁷ potiče sve kršćane da pozitivno pristupaju ambijentu, promatraju tragove Božje u stvorenoj prirodi i izbjegavaju katastrofične posljedice svojega ponašanja.

Papa Leon XIII. (1810.-1903.) naglašavao je da svi trebaju imati jednak pristup energetske dobrima, tj. da se i budućim generacijama moraju ostaviti u zalag prirodna dobra. Papa Pio XI. (1857.-1939.) smatrao je da se trebamo diviti ljepoti

⁶² Za podrobniji pristup upućuje na: M. DE MARZI, *L'ecologia e Francesco d'Asisi*, Borla, Roma, 1982.

⁶³ Usp. S. J. GEORGE, E. GANSS (ur.), Ignatius of Loyola, *The Spiritual Exercises and Selected Works: Classics of Western Spirituality*, Paulist Press, Costa Mesa, 1991.

⁶⁴ P. TEILHARD DE CHARDIN, *Comment je crois*, Paris, 1969. (spis je iz 1933. godine).

⁶⁵ Thomas Berry (1914.-2009.), je bio američki svećenik-redovnik, pasionist, predsjednik američkog Teilhard udruženja od 1975.-1987. Njegove knjige su sljedeće: *The Dream of the Earth* (Sierra Club Books, 1998.), *The Great Work: Our Way Into the Future* (Random House/Bell Towers, 1999.), and *Evening Thoughts: Reflecting on Earth as Sacred Community* (Sierra Club/University of California Press, 2006.), *The Sacred Universe: Earth, Spirituality, and Religion in the Twenty-first Century* (Columbia University Press, 2009.) i *The Christian Future and the Fate of Earth* (Orbis Books, 2009.).

⁶⁶ Usp. E. SGRECCIA, M. PENNACCHINI, M. B. FISSO, I documenti della Chiesa sulla questione ambientale, u: *Medicina e Morale* 4 (2000.), str. 635.-675.; M. BIŠKUP, Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno - etičko - teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku FTI DI, Zagreb, 1991., str. 127.-146.

⁶⁷ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

Božjih stvorenja. Papa Pio XII. (1876.-1958.) izražava zabrinutost zbog rastuće tehnologizacije industrijskom ekspanzijom, poslije II. svjetskog rata, koja ide na štetu prirodnih ambijenata. Papa Ivan XXIII. (1881.-1963.) naglašava socijalnu odgovornost i izražava zabrinutost zbog demografske eksplozije i nejednake raspodijeljenosti prirodnih dobara. U svojoj enciklici *Mater et Magistra*⁶⁸ govori o mnogovrsnoj djelatnosti nad prirodom i odgovornosti čovjeka.

Katolička crkva prvi je put jasno progovorila o ekološkom problemu 1971. godine u Apostolskom pismu pape Pavla VI. *Octogesima adveniens*: »Nesmotrenim iskorištavanjem prirode čovjek bi je lako mogao razoriti, te i sam postati žrtvom njezina srozavanja.«⁶⁹ Papa Pavao VI. (1897.-1978.) po prvi put u svojim nagovorima koristi riječ »ekologija«, povezujući je s moralnom ekologijom, tj. odgovornošću za planetarnu degradaciju. Dok u jednom od temeljnih dokumenata katoličkoga društvenog nauka, enciklici *Populorum progressio*⁷⁰, postavlja pitanje značenja pojma napretka, izražava stav iz kojega je jasno da sukobi u svijetu nisu samo ideološke i političke, nego i gospodarske i socijalne naravi.

Papa Ivan Pavao II. (1920.-2005.) progovara o ekološkim temama u svojim enciklikama, *Redemptor hominis*⁷¹, *Laborem excercens*⁷², *Sollicitudo rei socialis*⁷³ i u poruci za Svjetski dan mira, *Pace con Dio creatore. Pace con tutto il creato*⁷⁴, upozoravajući na opasnosti koje proizlaze iz ruku suvremenoga čovjeka. U *Cristifideles laici*⁷⁵ naglašava da je Bog povjerio čovjeku sve stvoreno, no ne na iskorištavanje, već na odgovorno služenje. U enciklici *Redemptor hominis*, on veli: »Izgleda kao da čovjek često ne zamjećuje druga značenja svojega prirodnog okoliša osim onih koja služe za neposrednu uporabu i potrošnju. Međutim, Bog je htio da čovjek saobraća s prirodom kao 'gospodar' i 'čuvar', razuman i plemenit, a ne kao bezobrazni korisnik i rušitelj

⁶⁸ IVAN XXIII., *Enciklika Mater et Magistra/Majka i Učiteljica*, (15. 5. 1961.), u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 106.-163.

⁶⁹ Usp. PAVAO VI., *Octogesima adveniens*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 373.

⁷⁰ PAVAO VI., *Populorum progressio*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 314.-350.

⁷¹ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 435.-452.

⁷² IVAN PAVAO II., *Laborem excercens*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 465.-517.

⁷³ IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 573.-625.

⁷⁴ IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA (22. 12. 1989.), str. 13.-15.

⁷⁵ IVAN PAVAO II., *Cristifideles laici*, KS, Zagreb, 1997.

(...) Razvitak suvremene tehnike, odnosno razvitak civilizacije kojom gospodari tehnika, zahtijeva razmjerni razvitak moralnoga života i etike. Međutim, izgleda da taj moralni i etički razvitak stalno zaostaje.«⁷⁶ Papa ovdje ekološku krizu smješta na područje moralne odgovornosti, odnosno samoga čovjeka stavlja u odnos prema prirodi kao odgovorno biće za njezino stanje. Svjestan da su uzroci ekološke krize vezani uz velika industrijska postrojenja, tehnološka iznašašća i prevelike ekonomske interese, on upozorava na nedovoljnu moralnost tih odnosa, jer upravo to dovelo je do gubitka odgovornosti prema stvorenom. Govoreći o ekološkom problemu, Papa upozorava: »U korijenu besmislena razaranja prirodnoga okoliša počiva antropološka zabluda, nažalost vrlo raširena u naše doba. Čovjek koji otkriva svoju sposobnost da preobražava, i u izvjesnom smislu da stvara svijet vlastitim radom, zaboravlja da se to odvija uvijek na temelju prvoga izvornog dara stvari od Boga. Čovjek misli da može samovoljno raspolagati zemljom, podvrgavajući je bez pridržaja svojoj volji, kao da ona ne bi imala vlastiti oblik i prethodne namjene koju joj je dao Bog.«⁷⁷ Ivan Pavao II. u svojoj poruci za dan mira naglašava da je ekološki problem bitno moralni problem te da je povezan s dubokom moralnom krizom suvremenoga čovjeka. Prijetnja čovjekovoj opstojnosti i miru u svijetu jest i iskorištavanje prirode bez odgovornosti prema njoj.⁷⁸

I papa Benedikt XVI. ekološkom je problemu i etici posvetio poruku za XLIII. dan mira 2010. godine pod naslovom, *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*.⁷⁹ U središtu poruke nalazi se pitanje stvorenoga, prirode, kozmosa ili planeta Zemlje. Papa naglašava da se mir može ostvariti preko obrane i očuvanja stvorenoga, što je pitanje naše kolektivne, religiozne i laičke savjesti. Papa svoju poruku počinje biblijskom vizijom stvorenoga i jasno tvrdi: »Poštivanje stvorenoga od velike je važnosti, također, zato što je stvaranje početak i temelj svih djela Božjih i njegovo očuvanje danas postaje bitno za mirni suživot čovječanstva, a sve stvoreno valja smatrati Božjim darom čovječanstvu. Čovječanstvo treba duboku kulturnu obnovu; treba ponovno otkriti one vrijednosti koje predstavljaju čvrst temelj na kojemu će graditi bolju budućnost za sve. Krizne situacije, kroz koje ono prolazi u ovome trenutku - bilo da su one gospodarskoga, prehrambenoga, okolišnoga ili društvenoga obilježja - u biti su također međusobno povezane moralne krize.« Upozorava da sadašnji ritam iskorištavanja u ozbiljnu opasnost dovodi raspoloživost nekih prirodnih bogatstava, ne samo za sadašnji naraštaj, nego nadasve za one buduće. Zato nije teško utvrditi

⁷⁶ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 439.

⁷⁷ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br.37.

⁷⁸ IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA (22. 12. 1989.), str. 13.-15.

⁷⁹ BENEDIKT XVI., *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, IKA, Zagreb, 31. 12. 2009.

da je uništavanje okoliša često rezultat nedostatka dugoročnih političkih projekata ili pak kratkovidnoga slijeđenja ekonomskih interesa koji se nažalost pretvaraju u ozbiljnu prijetnju stvorenomu.

II. vatikanski koncil (1962.-1965.), ne govori izričito o ekologiji, ali spominje niz smjernica gledom na čovjeka i njegov odnos prema prirodi. *Gaudium et spes*⁸⁰ br. 39., naglašava vrijednost sveg stvorenja; dok se u broju 69 ističe potreba zaštite i odgovornosti za zemlju. Crkva je, svjesna svoje odgovornosti prema stvorenome te potiče odgoj za ekološku odgovornost koja bi očuvala istinsku »humanu ekologiju«.

Bio-etički i eko-teološki poticaj na zaštitu i odgovornost

Budući da je kršćanstvo utjelovljena religija, tj. religija koja se utjelovljuje u svako vrijeme, prostor i kulturu, ona se stalno susreće s novim izazovima. Problem njezine teologije ostaje uvijek isti: kako se nalazimo u svijetu koji ne odgovara iskonskoj Božjoj dobroti, ona stalno mora davati nove odgovore u svjetlu objavljene istine na uvijek nove »znakove vremena«. Jedan od takvih izazova svakako je današnji ekološki problem koji traži svoje osvjetljenje i svoju dubinsku analizu.

»Poduzimajući veliku obnovu znanosti F. Bacon je, na pragu novovjekovlja, odredio strategijski cilj znanosti kao ovladavanje prirodom u korist čovjeka. Povijesni tijek koji se na tako zadanom smjeru uobličio kao linearno znanstveno-tehničko napredovanje dospio je potkraj drugoga milenija točku prijeloma u kojoj se obznanila i ona druga, tamna strana znanstveno-tehničkoga uspona. Našavši se tako pred puštenim silama Demokratova bitka i pred otvorenim stvoriteljskim šiframa života, suvremeni je čovjek ušao u novu i neslućenu dimenziju odgovornosti. Nije to više ontička odgovornost za pojedinačna živa bića, nego filonička odgovornost za njihove vrste; nije to više antropocentrička odgovornost prema mjerilima ljudskoga roda, nego biocentrička odgovornost prema mjerilima univerzuma života. Čovjek je dakle nadišao antropološki okvir odgovornosti i *de facto* dospio u teološku dimenziju odgovornosti.«⁸¹ Današnje čovječanstvo ima moralnu dužnost očuvati zdrav ambijent i popravljati ga za buduće generacije koje na to imaju pravo.

Sama spoznaja da tehnička znanost ne može dati smisao bitku i životu, mora natjerati teologiju da preispituje antropologiju, kao i sam odnos čovjeka s Bogom (tradicionalne teme teologije), odnose među ljudima (socijalna bioetika), kao i odnos s prirodom i životom općenito (fizička bioetika).⁸²

⁸⁰ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom Svijetu, *Gaudium et spes*, (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb, 2002.

⁸¹ A. ČOVIĆ, *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb, 2004., str. 9.

⁸² Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika kao etika odgovornosti građanskog društva*, str. 594.

Zaštita okoliša danas je svakako postala nužan korak spašavanja čovjeka i zemlje, dok nas teškoća ambijentalnih problema upozorava na zauzimanje odgovornosti. Želi li čovjek i dalje očuvati sebe i svoje zdravlje, te pravo na zdravo nasljeđe, mora poštivati prirodne zakonitosti i ograničenosti. Svi smo pozvani dati svoj udio u očuvanju prirode i svijeta koji nas okružuje, jer spašavajući okoliš u kojem čovjek živi i radi, on istovremeno spašava i sebe. Za sadašnje stanje opće ugroženosti svi smo odgovorni i suodgovorni.

Govori se o tzv. bioetičkoj odgovornosti koja bi trebala dovesti do prepoznavanja i povećavanja prava na život svakoga živog bića, zbog značenja koje ono ima u sebi. Prepoznavanje intrinzične vrijednosti okoliša valja postaviti uz njegovu neophodnu ulogu održavanja čovjeka na životu, jedinoga bića koje u upravljanju okolišem može razvijati moralno vrjednovanje. Odgovornost za život svakoga čovjeka pretpostavlja određeno razumijevanje života i odnos prema životu za koji važi načelo imperativne odgovornosti.

Valorizacija prostora, adekvatno, odgovorno i dogovorno korištenje biosfere i podjednako ekosistema, uvažavajući ekološke zakonitosti strukture i metabolizma prostora, jedan je od načina zaštite. Promjene koje su potrebne za izgradnju novog stava prema okolišu zahtijevaju izmjene na mnogim područjima: kulturnom, etičkom, političkom, ekonomskom, znanstvenom, demografskom, itd. U tu svrhu, nastaju političke stranke i pokreti,⁸³ dok zakonodavstva donose pravne propise⁸⁴ o zaštiti prirode.⁸⁵

⁸³ Govoreći o »globalnoj ekološkoj katastrofi« na političkoj razini, pratimo organizaciju prvih međunarodnih skupova o ugroženosti ljudskog okoliša (Rimski klub, 1970. godine donosi *Nacrt o neizvjesnostima čovječanstva*, a 1971., knjigu, *Granice razvoja*), potom pratimo Europsku konferenciju o čovjekovu okolišu u Štrasburu 1970. godine; Skup znanstvenika u Mentonu, 1971; Prva konferencija UN u Stockholmu 1972., koja proglašava *Deklaraciju o ljudskom okolišu*. Jedan od značajnih svakako je i Skup u Rio de Janiero, 1992. godine, na kojem je sudjelovalo 178 zemalja svijeta, nazvan ECO '92. Nastaju razni ekološki pokreti i ne vladine organizacije po cijelom svijetu, pa čak i političke stranke (zeleni), a države u svoja zakonodavstva uvode propise o zaštiti čovjekova okoliša.

⁸⁴ Ekološka organizacija posebno se isticala u vidu, Međunarodne organizacije za normizaciju – ISO, koja se također priključila globalnim naporima za očuvanje i zaštitu prirode i okoliša, jer je to fundamentalna aktivnost kvalitete življenja. Izdali su seriju ekološki značajnih normi ISO 14 000 ff: *Sustavi upravljanja okolišem, Specifikacija sa smjernicama za upotrebu, Opće smjernice o načelima sustavima i tehnikama, Smjernice za prosudbu okoliša – opća načela, postupci i klasifikacijski kriteriji, Upravljanje okolišem – pojmovi i definicije, oznake kvalitete okoliša i životni ciklus proizvoda*.

⁸⁵ U drugom dijelu *Kaznenog zakona Republike Hrvatske*, pod naslovom: *Kaznena djela protiv okoliša*, utvrđuju se kaznene mjere za onečišćenje okoliša, ugrožavanje okoliša bukom i otpadom, unošenje radioaktivnog i drugog opasnog otpada, prenošenje zaraznih bolesti životinja i biljaka, proizvodnju štetnih sredstava za liječenje životinja, nesavjesno pružanje veterinarske pomoći, protuzakoniti lov i ribolov, mučenje životinja, pustošenje šuma te razlozi zbog kojih se ta djela kvalificiraju kao teška kaznena djela protiv okoliša.

Svijet nikada nije bio jedinstveniji, bez obzira na dosadašnje obrasce političkog uređenja i ekonomskog razvoja. Okolišna pitanja postala su najsnažnija kohezijska sila na globalnoj razini⁸⁶ koji su donijeli niz temeljnih načela koja ovdje ukratko predstavljamo:⁸⁷

- a) načelo zajedničkoga interesa čovječanstva, na temelju kojega se države trude ne slijediti samo nacionalni interes, nego i štititi okoliš kao zajedničko nasljeđe cijeloga čovječanstva; zapravo, budućnost ljudske vrste ovisi o zaštiti okoliša;
- b) načelo zajedničkoga dobra stanovništva, s tim istim državama nameće ponašanje u skladu sa zaštitom i poboljšanjem kvalitete okoliša, da bi se zaštitilo zdravlje građana;
- c) načelo odgovornosti koje zahtijeva vjernu i učinkovitu suradnju u izradi i izvršavanju programa i politike zaštite okoliša koje su razvili UN na općoj međunarodnoj razini i na regionalnoj razini od strane različitih agencija sastavljenih *ad hoc*. Neophodno je, uvijek na temelju odgovornosti, razvijati načela i pravila za suradnju da bi se izbjegli događaji koji ozbiljno štete okolišu: treba prepoznati obvezu suradnje kod suočavanja s rizicima od globalne važnosti, obvezu točne informacije o opasnostima onečišćenja te pomoć zemljama u razvoju.

Ekspanzija znanosti i tehnike i s njom povezano potenciranje čovjekove moći nije izazvala samo duboke promjene u prirodi, nego je postala i apel za promjenu čovjekove svijesti, njegovih temeljnih stavova prema svijetu, budućnosti i vlastitoj odgovornosti. Srž tih temeljnih stavova tvori svijest moralne odgovornosti.⁸⁸ Mora se zaustaviti daljnje narušavanje prirodne ravnoteže, a ono što je narušeno treba sanirati. Potrebno je globalno zaštititi okoliš osobito u sklopu diskursa o »održivom razvoju«.⁸⁹

Paradigma održivoga razvoja u prvom redu misli na sudbinu budućih naraštaja čiji je opstanak na zemlji nesiguran zbog nemilosrdnoga crpljenja svih onih prirodnih izvora iz kojih se život napaja. Očito, ona nastaje kao odgovor na ekološku krizu. Održivi razvoj⁹⁰ jest takav razvoj koji može i treba uskladiti zaštitu ekosfere, stabilan gospodarski razvoj i pravednu raspodjelu socijalnih šansi danas, bez rizika perspektiva nasljednim generacijama. Uvjet održivoga razvoja jest održivo društvo koje od

⁸⁶ T. KUPUSOVIĆ, Izlazak na putanju održivog razvoja, u: *Fondeko svijet. Naučno popularna revija o prirodi, čovjeku i ekologiji* 37(2013.)17, str. 3.

⁸⁷ Usp. M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku*, str. 393.

⁸⁸ Usp. I. KOPREK, *Ekološka kriza – izazov praktičnoj filozofiji*, str. 60.

⁸⁹ U suvremenom društvenom i ekološkom kontekstu, pojam je već postojao od 1713., ali je Lester Brown na tom tragu bio među prvima koji je razvijao koncept.

⁹⁰ Usp. N. HERCEG, *Okoliš i održiv razvoj*, Synopsis, Mostar, 2013.

čovjeka zahtijeva solidarnost, miroljubivost, pravednu distribuciju dobara, interdisciplinarnan pristup problemima i dilemama, dijalošku vještinu, realan pogled na budućnost i stav opreznosti.

Upravo je to cilj održivoga razvoja, onoga razvoja koji čuva samoga sebe, koji je suprirodan razvoj, koji ne ugrožava uvjete svoje trajne reprodukcije na neograničeno dugo vremena. On osigurava samo-održavanje, samo-reprodukciju i samo-obnovu u dalekoj budućnosti, a osim na prirodno-istraživačkoj razini, odvija se i na političkoj, poduzetničkoj i tehničko-izvedbenoj⁹¹ te tako pridonosi novoj koncepciji napretka koji napušta i nadilazi koncepciju kakvu o njemu ima, etički ignorantna, znanstveno-ekonomska elita. Osim toga, svijetu pristupa na holistički način, vodeći brigu i o kulturnom, socijalnom, znanstvenom, religioznom, duhovnom i materijalnom razvoju, uviđajući međuovisnost svih vrijednosti i na takav se način savršeno uklapa u novu bioetičku epohu.

Paradigma održivoga razvoja i načelo opreznosti žele utjecati upravo na svjetonazor, na oblikovanje javnoga mnijenja, žele povećati informiranost javnosti, izoštriti im senzibilitet i potaknuti na preispitivanje želja, ciljeva i metoda jer postoji mogućnost da čovjek nestane s lica zemlje prije nego ostvari svoje ambicije i proslavi pobjede.

Na mjesto despotskoga odnosa prema prirodi i klasičnoga antropocentrizma, koji okoliš smatra prostorom bogatim izvorima, treba doći dijaloški odnos, koji karakteriziraju zajednička skrb, bratska ljubav i ravnopravno poštovanje.

Vodeće načelo za sve odluke i pothvate koji se donose u cilju napretka, odnosno postizanja održivosti razvoja, jest načelo opreza čija uloga u praksi i zakonodavstvu sve više raste. Načelo opreznosti tjera znanstvenike da odrede kriterije za ocjenjivanje rizika, da preispitaju svoje granice, potrebe, svoje motive i ciljeve, a pred širu javnost stavlja zahtjev informiranosti i društveno-političke angažiranosti jer svi ovisimo ne o napretku, nego o biološkim uvjetima koji su jedini nužni uvjeti života.

⁹¹ O održivom razvoju postoji brojna literatura koja ga propagira: Brundtland izvještaj iz 1987., naslovljen »Naša zajednička budućnost«, usvojen na svjetskom sumitu 1992. U Rio de Janeiro-u, skupa sa globalnim planom i Agendom 21, sa mnogo ambicioznih mjera i ciljeva. Američki je naučni savjet 1999. oblikovao izvještaj »Naše zajedničko putovanje«, prvi sveobuhvatni globalni izvještaj o održivom razvoju. Tokom 2012. godine, Sekretarijat za konferenciju Rio+20, producirao je seriju izvještaja SD21 (Sustainable development 21, održivi razvoj u 21. stoljeću). Za Europsku uniju, ključan je strateški dokument »Europa 2020«, čiji je cilj transformirati politiku i ekonomiju upravljanja prirodnim resursima baziranih na efikasnim, nisko-karbonskim i sposobno održivim pogonima europskog tržišta do 2050. godine. <http://sustainabledevelopment.un.org/globalsdreport/>.

Načelo se opreznosti primjenjuje u situacijama kada je znanstveni uvid u potencijalnu opasnost nekog proizvoda ili tehnologije nepotpun i nedorečen, a moguć učinak istraživanja i proizvodnje, koji bi se manifestirao tek u budućnosti, potencijalno štetan. Načelo opreznosti nije moralno načelo, već je potpora, smjernica u provođenju politike zaštite okoliša koja je zauzela stav opreza. Ovaj vid razboritosti zovemo opreznost. On nije puko preventivno djelovanje koje blokira istraživanja i djelovanja, kako mu se često prigovara, već je rano otkrivanje opasnosti. Ovo načelo ne kažnjava, ne zabranjuje, ne ukida istraživanja niti umanjuje ili omalovažava njihovu vrijednost, već iskazuje zabrinutost za čovjekovo zdravlje, za njegov okoliš i budućnost. Ne umanjuje štetu već je želi u potpunosti izbjeći apelirajući na potencijalnu štetnost proizvoda i metoda istraživanja prije ostvarenja katastrofalnih proricanja. Ono je ekološko načelo znanosti ili etička korekcija znanosti.

Tom integracijom nastaje »bioetička ekumena« (izraz nastao u sklopu etičkoga propitivanja odnosa između čovjeka i prirode koja ima svoje povijesno nasljeđe i suvremenu intenciju smanjiti konflikt između biotičke i kulturne ekumene).⁹²

Zahvaljujući znanstvenim istraživanjima, medijskoj rasprostranjenosti znanstvenih rezultata i apela različitih »zelenih« organizacija, porasla je ekološka svijet o ograničenosti prirodnih izvora i njihovu zagađivanju te uvjerenje da crpljenje tih bioloških izvora ne bi trebalo biti veće od stupnja njihova obnavljanja.

Zaključak

Da bi put u 21. stoljeće bio put održivoga razvoja, mora biti obilježen znakovima modernih krjeposti i komunitarnim karakterom odgovornosti. One bi se trebale temeljiti na skromnosti, umjerenosti, samodisciplini i duhu žrtve. To znači da je nužno odgajati ljude za ekološku odgovornost.

Daljnji važan doprinos se ne može očekivati samo od UN-a i drugih međunarodnih organizacija⁹³, već je to napor koji mora poduzeti svaki pojedinac. U tom kontekstu, možemo govoriti o ekološkoj konverziji ili obraćenjem koji zahtijeva mijenjanje mentaliteta, nove imperative vrednovanja i suočavanja s ekološkim problemima.

Mnogi danas više ne osjećaju ljepotu svijeta i života te se doživljavaju suvišnima i izoliranima, žive na rubovima života, izvarani i izmanipulirani tako da ne vide niti osjećaju ljepotu svijeta i života oko sebe. Upravo takvima treba nužno pomoći da

⁹² I. CIFRIĆ, *Bioetička ekumena. Odgovornost za život susvijeta*, str. 13.

⁹³ Naročito UNEP-a, UNDP-a, FAO-a; UNESCO-a i UNFCCC-a, Međunarodnog monetarnog fonda i svjetske banke, te regionalnih i supranacionalnih nacionalnih i ostalih tijela...

iznova otkriju ljepotu svijeta i života i da ponovno počnu voljeti i živjeti zajedno sa svim i svima.⁹⁴

»Tko nije prosvijetljen sjajem stvorenih stvari, slijep je; koga ne bude glasovi prirode, gluh je; tko zadivljen čudom prirode ne hvali Boga, taj je nijem; koga ovi signali u svijetu ne upućuju na Boga, glup je. Otvori stoga svoje oči, prikloni im svoje duhovno uho, razveži svoj jezik i otvori svoje srce da bi u svim stvorenjima otkrio svojega Boga, da bi ga čuo, hvalio i ljubio..., da se ne bi čitav krug zemaljski podigao protiv tebe.«⁹⁵

⁹⁴ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ekologija: izazov kršćanstvu*, str. 33.

⁹⁵ BONAVENTURA, *Itinerarium*, I., 15.; *Opera Omnia*, 229.

BIO-ETHICAL AND ECO-THEOLOGICAL STIMULATION FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION

Suzana Vuletić, Luka Tomašević*

Summary

According to the biotechnological domination of nature, contemporary man has took despotic and dominant role above the whole created ambience, not respecting its intrinsic legality of the original being created, limited natural resources and the inability of their recovery.

Stimulation to the bioethical discourse comes with the facts: of global deterioration of living conditions on Earth, past achievements and progressive possibilities of science and technology, particularly in bio- and gen-technology, as also by the increased awareness of their possible irrational consequences.

Bio-technology, bio-industry and bio-economy of modern industrial society are developing world trade of natural resources, based on the evaluation by instrumental use of nature, led by their pragmatically interests which disregard ethical imperatives. Consequence of man's aggression on biosphere is resulting as an environmental degradation and »ecocidium«.

Problem threats to the environment have grown from local to global problems; from scientific and technical issues to the ethical problems; from segmented environmental and bioethical issues to the complex bioethical problem of preservation and control of life and death on the whole planet.

Since the modern science, guided by the pluralistic ethical paradigms, cannot provide a universally satisfactory answer to these challenges, they require interdisciplinary and multidisciplinary approaches, which range of the bioethical principles.

The ethical awakening of environmental consciousness emphasizes the ecological competence of environmental bioethics is significantly enriched with the interventions by the

* Doc. dr. sc. Suzana Vuletić, Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Croatia, suzanavuletic007@gmail.com

Red. prof. dr. sc. Luka Tomašević, Catholic Faculty of Theology, University of Split, Zrinsko-frankopanska 19, 21000 Split, Hrvatska, ltomasevic@kbf-st.hr

Christian Church's Magisterium, which has created a new concept of the theology of creation, called, eco theology.

By the synthesis of bioethics and environmental eco-theology, bio-ethical and eco-theological incentives are highlighted, with particular accent on environmental protection and moral responsibility, by the principle of precaution, paradigm of sustainable development and bioethical ecumenism.

Keywords: *ambient bioethics, eco-theology, ecology, biotechnology, environmental risks, »anthropology destruction« ethical models, the contribution of the Catholic Church's Magisterium, moral responsibility, »sustainable development«, the precautionary principle, bioethical ecumenism.*